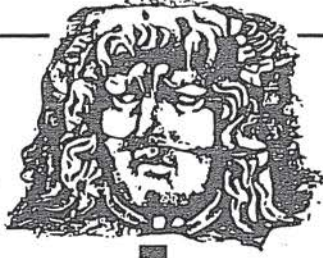

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLÖVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 14

Yıl : 1997-1998

İstanbul 1998

Sahibi ve Yazı

İşleri Müdürü

: Enis KARAKAYA

Teknik Müdür

: Tolunay TİMUÇİN

Koordinatör

: Haluk KARGI

Haber Sorumlusu

: Haluk ÇETİNKAYA

Yayın Kurulu

: Dr. Şebnem AKALIN

Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ

Yavuz TİRYAKİ (M.A.)

Danışmanlar

: Prof. Dr. Semavi EYİCE

Prof. Dr. Ara ALTUN

Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

Prof. Dr. M. Baha TANMAN

Doç. Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi-Mizampaj

: Metin KARAKAYA 281 64 31

Film

: CMYK Grafik 212 99 80

İRTİBAT

: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi

Bölümü PTT Fen 34459

Beyazıt/İstanbul

Tel / Fax

: 0 212 517 03 88 Tolunay TİMUÇİN

Yardımlarından dolayı Uzman Fotoğrafçı Ahmet AKMAN'a, dergimizin bilgisayar sistemine katkılarında dolayı sayın Sevgi ATABEY'e ve film çıkışlarımızı sponsor olan CMYK Grafik Şirketi sahibi Hakan BERBER'e teşekkür ederiz.

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazırına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

Kapak : Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
alt yapısının güney duvarı.

İÇİNDEKİLER

- * Friedrich Barbarossa'nın Üçüncü Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilika Kalesi
Prof.Dr. Semavi EYİCE 2-15
- * Refik Komut Seranderindeki Mimari Süsleme
Suat İskender 16-17
- * İmar Faaliyetlerine Kurban Giden Bir Sinan Yapıtı: Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı
Enis KARAKAYA (M.A.) 18-2
- * Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)
Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ 21-3
- * Boğaziçi'nin Yitirdiği Tarihi Eserlerden:
Hasib Paşa Yalısı
Haluk KARGI (M.A.) 33-3
- * Kuyucu Murad Paşa Külliyesi
Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 37-4
- * Sürmeli Çukurunda Yapılan Bir Yüzey Araştırmasına Ait Notlar
Enis KARAKAYA (M.A.) 44-5
- * İstanbul'dan Arkeolojik İki Haber
Haluk ÇETİNKAYA (M.A.) 51-5
- * İznik'te Bulunan Duvarları Resimli Bir Mezar Odası
Enis KARAKAYA (M.A.) 55-5
- * Halep Ulucamii Risâlesi
Doç. Dr. Hüsamettin AKSU 59-6
- * Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi ve Bu Türbeye Ait İki Çini Pano Hakkında
İsmail ORMAN 64-6
- * Burgazadası Metamorphosis Manastırı
Hatice ÖZYURT ÖZCAN (M.A.) 69-7
- * Traklar ve Vize
Yard. Doç. Dr. A. Engin BEKSAC 74-7
- * Ayvalık-Çunda Adası'ndan Arkeolojik Notlar
Gökhan İGDIR 78-7

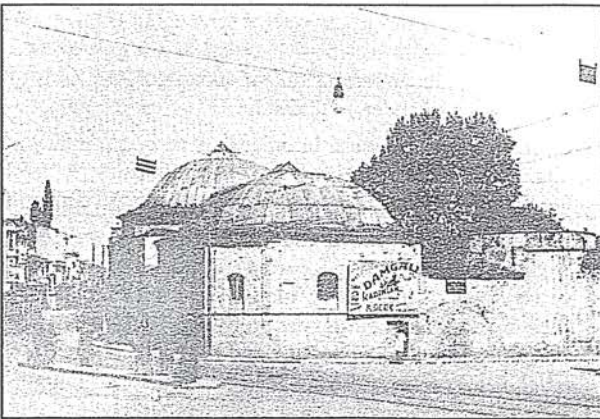
İmar faaliyetlerine kurban giden bir Sinan yapıtı BEŞİKTAŞ SİNAN PAŞA HAMAMI

Enis KARAKAYA
Sanat Tarihçisi (M.A)

İstanbul'da korkunç bir hızla süregelen imar faaliyetlerinin gereği pek çok mimari eserin yıkıldığı bilinmektedir. İşte bu yazımızda, üzerinde bulunduğu Beşiktaş caddesinin genişletilmesi için ortadan kaldırılan Sinan Paşa Hamamı'nı konu edeceğiz.

Sinan Paşa Hamamı, Beşiktaş'ta, iskele yakınında, Beşiktaş caddesi ile Hayrettin İskelesi sokağının keşiştiği köşede bulunuyordu. 1957- 1958 yıllarındaki "Menderes İmarı" adıyla anılan imar faaliyetleri sırasında 1957 yılında yola gitmiştir. Bulduğu arsanın caddeye bakan kısmında bugün akaryakıt istasyonu bulunmaktadır.

"İskele Hamamı", "Köprübaşı Hamamı" ya da "Köprü Hamamı" adları ile de bilinen bu hamamın "Köprübaşı Hamamı" adı, Beşiktaş deresi üzerindeki bir köprü'nün (1) yakınında olmasından dolayıdır. Şimdi kurumuş olan bu dere hemen hemen bugünkü Akaretler caddesi (Şair Nedim caddesi) boyunca yol olarak Hayrettin İskelesi yakınından denize dökülüyordu. Muhtemelen Akaret binaları yapılırken kurutulmuştur. Bu dere ve hamam ile ilgili en önemli olay 18 Temmuz 1811 (26 Cemâziyelevvel 1226) tarihinde vukû bulan bir sel faciasıdır (2). Şiddetli bir yağmur sonucunda azgın bir şekilde akan sel suları taş köprüyü yıkmış, dere taşmış ve bu suyun hamamı basması sonucunda soyunmalık kısmında mahsur kalan hamam çalışanları ile bazı müşteriler boğularak ölmüşlerdir.

Resim 1: Hamamın genel görünüşü

Sinan Paşa Hamamı, Kaptan-ı Deryâ Sinan Paşa'nın Beşiktaş'ta yaptırmış olduğu külliye'nin bir parçasıdır. Bu külliye'yi (3) cami ve medrese ile bütünlemede olan hamam külliye'nin diğer parçalarından daha uzakta inşa edilmiştir. Külliye bir Mimar Sinan yapıtıdır (4). Hamamın bir inşa yazıtı olmasa da, inşaatının, külliye'nin diğer birimleri gibi Sinan Paşa'nın ölümünden (960/ 1553) daha sonra, 963/ 1555 yılında bitirildiği kabul edilebilir. Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde bu hamamı İstanbul'un diğer hamamları ile birlikte zikretmektedir ki, Beşiktaş Hamamı'nı masumlara yakıştırmış ve çifte hamam olduğunu belirtmiştir (5).

Hamam, içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarına kadar, yani yaklaşık 400 yıl boyunca sağlam kalmış ve kullanılmıştır. Dış kısımlarına bir takım müdahaleler olmasına karşılık, iç mimarisindeki özgünlük kaybolmamıştır. Şimdi hiç bir kalıntısı bulunmayan bu hamamı nostaljik anlatımlarla yazılmış bazı kitaplarda ve makalelerde basılan eski resimleri (6) ile yâd edebiliyoruz. Bu arada, bu hamamın yıkılmasına şiddetle karşı çıkan Mimarlık Tarihi uzmanlarından Yüksek Mimar Behçet Ünsal'ın yapı ile ilgili mimarî çizimleri (7) yardımıyla binanın mimarisi hakkında bilgi verilecektir.

Mimarisi

Sinan Paşa Hamamı çifte hamam şeklinde düzenlenmiş bir yapıdır. Hamamın kuzey parçasını erkekler kısmı, güney parçasını ise kadınlar kısmı teşkil etmektedir. Erkekler kısmının kapısı ana caddeye bakan cephenin ortasına açılmıştır. Üzeri iki yana eğimli dar bir sundurma ile örtülü olan bu kapının iki yanında birer mermer sütun bulunmakta olup, eşik taşı yol düzeyinin aşığında bulunuyordu. Ön cephesi yalın bir görüntü veren erkekler kısmının bu cephesine, kapı hizasında ve onun iki yanına dikdörtgen şekilli ikişerden dört tane küçük pencere ile üst seviyeye iki pencere açılmıştır.

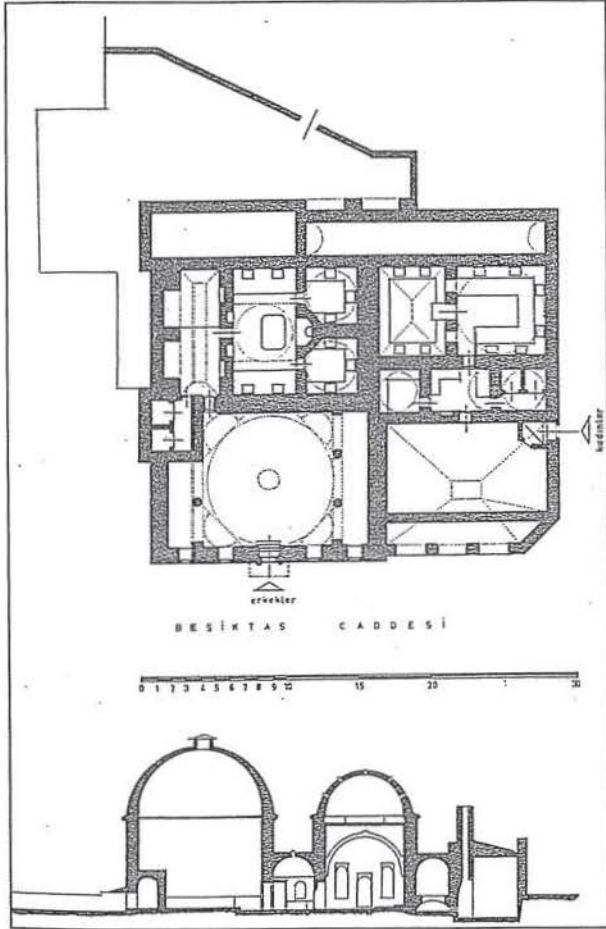
Bu bölümün camekân (Farsça câmegân) denilen soyunma yeri dikdörtgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir bölümdür. Dış yüzeyi kurşun kaplı olan kubbe tam bir yarım küre şeklindedir ve ortasında alçak bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Kubbeye yan duvarlar destek teşkil etmekte, tromplar aracılığı ile sekizgen kasnağa ve

oradan da daireye geçilmektedir. Ahşap şirvanı üç sütun ve yan duvarlar taşımaktadır.

Soğukluğun bir köşesinde bulunan dar bir kapı ile bağlanmış ılıklik, kapıya dik gelecek şekilde ince uzun dar bir mekân konumundadır. Üzeri bir aynalı tonoz ile örtülmüş olan bu mekânın yan duvarlarında dikdörtgen kesitli nişler bulunmaktadır. Bu bölümde ılıklik mekânının bir parçası durumunda olan temizlik hücresi (usturalık ?) de bulunur. Bir diğer kapı ise sıcaklık ile bağlantılıdır.

Erkekler kısmının sıcaklığı, Türk hamam mimarisinde örneklerine fazlaca rastlanan enine sıcaklık ve çift halvetli tipin (9) güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Bu kısım enlemesine uzanan bir yıkanma yeri ile buraya bağlanan çift kubbeli bir halvet hücrelerinden oluşmaktadır. İki uzun duvara karşılıklı olarak atılmış iki kemerle üç kısma ayrılmış olan yıkanma yerinin ortasında dört köşesi dar pahlarla sekizgene dönüşmüş mermer kaplamalı bir göbek taşı bulunuyordu ki, bu ana sofayı büyük bir kubbe örtmekte idi. Sıcaklık kapısının karşısına gelen duvarın ortası derin bir niş olarak sofa halinde oyulmuş,

Sinan Paşa Hamamı'nın plan ve kesiti

Resim 2: Yapının eski bir fotoğrafı

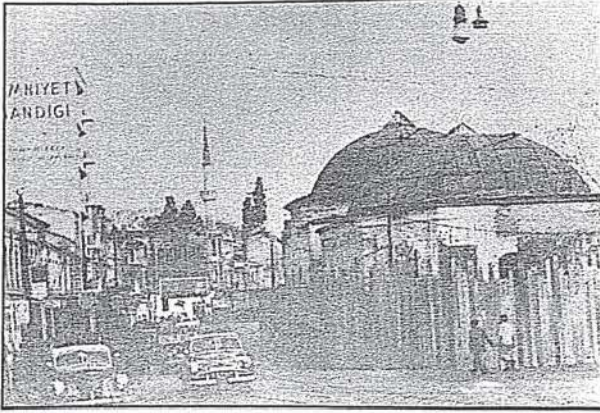
bunun iki yanına halvet kapıları açılmıştır. Üçer kurnalı halvetleri, bir köşeleri pahlanmış kare plana sahiptirler. Üzerlerini fil gözlü küçük kubbeler örter.

Reşat Ekrem Koçu'nun bu yapı hakkında hazırlanmış olduğu ansiklopedi maddesinde (10) hamamın mimarisinden çok, yıkılmasına olan tepki dile getirilmiştir. Burada verilen mimarî bilgiler çok kısırdır ve sıcaklığın dört halvet ve üç sofadan oluştuğu bildirilmektedir. Bu durumda erkekler kısmı sıcaklığı, Türk hamam mimarisinde bol miktarda örneği bulunan, eyvanlı, köşeleri halvet hücreli tipin bir örneği olarak gözüktür. Bu yüzeysel bilgiler, Behçet Ünsal'ın dikkatli incelemeleri sonucunda hazırlanmış olduğu röleve çizimleri ile tezat teşkil etmektedir.

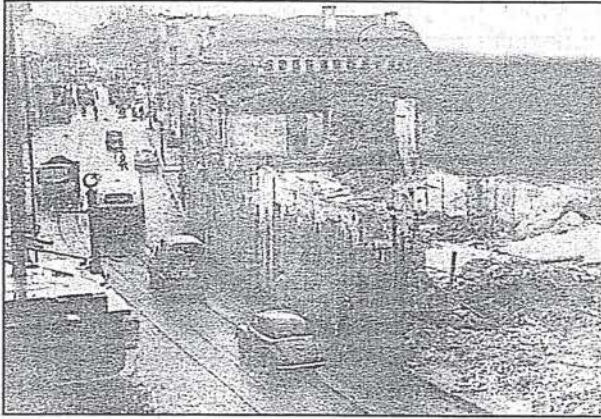
Kadınlar kısmı, erkekler kısmından daha farklı bir plana sahiptir. Bu kısmın caddeneye bakan cephesi yuvarlak kemerli pencereler ile teşkilatlandırılmış, kapısı usülden olduğu üzere, caddeden görülmeyecek şekilde yan sokağa bakan cepheye açılmıştır. Üzerinde kapının da yer aldığı soyunmalık kısmının duvarında, üst seviyede iki küçük pencere bulunmaktadır. Üzeri aynalı tonozla örtülü olan soyunmalığın çatı hizasında tuğladan çift sıra kirpi saçak uzanmaktadır.

Enlemesine uzanan ılıklik bölümü dikdörtgen planlıdır. İki duvarla üç bölüme ayrılmış olan bu bölümde helâ ve temizlik hücreleri bulunmaktadır. Sıcaklık kısmı ise, üzeri bir kubbe ile örtülü yıkanma yeri ile buna bir kapı ile bağlanmış durumdaki tonoz örtülü halvetten ibarettir. Binanın arka kısmında, beşik tonoz örtülü su haznesi ile külhan kısmı boyu boyunca uzanmaktadır. Hamamın arazisi dahilinde olan bahçesi ise yapının arka kısmında yer almaktadır ve yoldan yüksek bir duvarla ayrılmıştır.

Türk hamam mimarisinin önemli bir örneğini teşkil eden Sinan yapısı bu hamam, bir caddenin genişletilmesi için yıktırılmıştır. 1957 yılında Yüksek Anıtlar Ku-

Resim 3: Yıkılmadan önce tahta perde içine alınan yapı

Resim 4: Yapının 1957 yılında yıkılışı

rule'nda, başkan Tahsin Öz'ün bu hamam için "değersiz bir yapıdır, yıkılabilir" fikrine üyelerin çoğunluğunun katılmasıyla yıkım emri verilmiş ve aynı yıl içinde bu amaçla yıkılan çok miktardaki tarihî eser kervanına bu yapı da katılmıştır. Dönemin İstanbul Vilayeti Neşriyat ve Turizm Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan bir kitapta (11); "Beşiktaş meydanına giriş bölgesinde, yolun sağında bulunan köhne hamam ve harap binaların yolu tukamaları önlenmiş ve bunlar kaldırılarak yol ferahlatılmıştır" denilmektedir.

İstanbul'un mimari zenginliğini önemli yapıtlardan birinin yıktırılması ile yol gerçekten genişletilmiş, arsasının büyük bir kısmına akaryakıt istasyonu yapılmış, böylece şehre büyük bir hizmet (!) verilmiştir.

NOTLAR

(1) Beşiktaş deresi için bkz. "Beşiktaş Deresi", *İstanbul Ansiklopedisi*, V (1961) s. 2579; Üzerinde bulunduğu kâgir köprü için ise; "Beşiktaş Köprüsü", ay.yer., s.2583.

(2) R.Ekrem Koçu, "Beşiktaş İskele Hamamında Sel Vak'ası", *İst.Ans.*, V, s. 2581- 2582.

(3) Cami ve külliye için: Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, İstanbul 1281, s. 90; Halil Edhem, *Nos Mosquées de Stamboul*, İstanbul 1934, s. 82- 83; *İstanbul Abideleri*, İstanbul 1940, s.95- 96; U.Vugt- Göknil, *Türkische Moscheen*, Zürich 1953, s.66- 67; Robert Anheger, *Beitr. z. frühosmanischen Baugeschichte*, İstanbul 1953, s.17; E. Egli, *Sinan*, Zürich- Stuttgart 1954, s.77, 133; S.Eyice, *İstanbul. Petit Guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, no. 178; R. Anheger, "Beiträge zur Frühosmanischen Baugeschichte", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950/55, s.315- 325; Doğan Kuban, "Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camii", *Mimarlık ve Sanat*, sy. 3 (1961) s.111- 115; İ.Hakkı Konyalı, *Abideler*, s. 95- 96; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, II, Ankara 1962, s. 11- 12; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 244, 248; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 173- 174; W. Müller- Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 459- 460; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 24, 255, 397; Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 59- 63; ay.yaz., *Mimar Sinan*, Ankara 1992, s.37; Kuban, "Sinan Paşa Külliyesi", *DBİstA*, VII (1994) s. 2- 4. A. Kuran, *Mimar Sinan*, s. 101,dn. 28'de külliyeinin güneyinde bir de çeşmenin bulunduğu belirtilmiş, bu çeşmenin 1938'de Barbaros meydanı düzenlenirken Açık Hava Tiyatrosu'nun karşısına koyulduğu yazılmıştır. Külliyeinin belirtilen yerde belki bir çeşmesi vardı, ama bu 1938'de taşınan çeşme değildi. Tamamen Türk neoklasik üslûbunda yapılmış, camiden çok daha geç bir tarihte inşa edilmiş olan bu çeşme için bkz. Haluk Kargı, "Sinan Paşa Çeşmesi", *DBİstA*, VII (1994) s.1.

(4) Nakkaş Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l- ebniye* (neşr. Rifkî Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı ve Eseri I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*) Ankara 1965, s. 13; 18; *Tezkiretü'l- bünyan*, s.12: 16.

(5) Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, (çev. Z. Danışman), II, s. 35, 37.

(6) Binaının yıkılmasından bir yıl önce; caddeye bakan cephesi ile birlikte, soyunmalık ve sıcaklık iç mekânlarının ressam Nezih ve yıkılırken dış görünüşünü yansıtan Bülend Şeren'in yaptıkları karakalem resimler: R.E. Koçu, "Beşiktaş İskele Hamamı", *İst. Ans.*, V, s. 2580- 2581; Çelik Gülersoy, *Beşiktaş Daha Dün*, İstanbul 1994, s. 20- 21; Necdet Sakaoğlu, "Dersaadet'te Bir Payitaht", *İstanbul Dergisi*, sy. 15, Ekim 1995, s. 55; Hilmi Şahenk, *Bir Zamanlar İstanbul*, İstanbul 1996, s. 84- 85, rs. 45 (fotoğrafik çalışma); Kemal Tayfur, "Geçmişle Başbaşa Beşiktaş", *Atlas*, (özel sayı) Ocak 1998, s. 39.

(7) Behçet Ünal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, sy. 2 (1969) s. 59- 60, rs. 36.

(8) M. Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 214- 215.

(9) Türk hamam tiplerinin sınıflandırılması ve bu plan tipi için bkz. Semavi Eyice, "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, sy. 15 (1960) s. 99- 120; Burada konu edilen hamamın da erkekler ve kadınlar kısımları aynı plan tipinde inşa edilmiştir.

(10) *İst.Ans.*, V, s.2581.

(11) *İstanbul Kitabı*, I, İstanbul 1958 (?), s. 98- 99.